

Antun Baće

Pov. umjetnosti, samostalni istraživač

19. 10. 2010.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper***Arhitekti Mladen Kauzlarić
i Stjepan Gomboš u Du-
brovniku (1930.-1940.)**

Cljučne riječi: Mladen Kauzlarić, Stjepan Gomboš, Kosta Strajnić, Dubrovnik, moderna arhitektura, arhitektura 1930-ih godina
Key words: Mladen Kauzlarić, Stjepan Gomboš, Kosta Strajnić, Dubrovnik, modern architecture, architecture of the 1930s

Mladen Kauzlarić i Stjepan Gomboš, zaposleni u ateljeu Huga Erlicha, kao prvi samostalni zajednički rad potpisuju natječajni projekt za Židovsku bolnicu u Zagrebu 1930. godine. Osnovavši uskoro vlastiti projektantski atelje, arhitekti će surađivati čitavo četvrto desetljeće da bi ih ratne okolnosti razdvojile i usmjerile vlastitim putovima. Od samog početka suradnje, usporedo sa zagrebačkim djelovanjem, Kauzlarić i Gomboš gotovo su neprekidno projektantskim radom vezani i za Dubrovnik. U radu je kronološki prikazan niz dubrovačkih ostvarenja i neizvedenih projekata dvojice arhitekata.

Da bi se ocrtale okolnosti koje su prethodile prvom angažmanu arhitekata Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša u Dubrovniku, potrebno je usmjeriti pažnju na aktivnosti Koste Strajnića, povjesničara umjetnosti, kritičara i zagovornika moderne umjetnosti i arhitekture. Zaposlivši se kao pomoćnik konzervatora u Nadleštvu za umjetnost i spomenike, odmah po dolasku u Dubrovnik, 1928. godine, Strajnić postaje središnja figura likovnog života, organizira predavanja i izložbe, te objavljuje tekstove u mjesnom tisku u kojima posebno kritizira lokalnu arhitektonsku praksu držeći da »Novi Dubrovnik izgrađuju i nadalje najprosječniji arhitekti i obični zidarski majstori». ¹ Iako bi podnaslov publikacije Dubrovnik bez maske, objavljene 1930. godine - Uzaludni napori i teška razočarenja - trebao odražavati rezignaciju autora, Strajnić ni izbliza ne odustaje od započete »umjetničke akcije». ² Doista, dotadašnji napori nisu dali pozitivnih rezultata; mladi Vinko Glanz, svega nekoliko mjeseci zaposlen kao općinski arhitekt u ljeto 1929. napušta Dubrovnik, a projekti Jože Plečnika za kavau Dubravku i Nikole Dobrovića za Kursalon na Pilama nisu prihvaćeni. Doduše, naručitelji odustaju i od rješenja »nedarovitog» Ivana Ivačića i »beznačajnog bečkog arhitekta» Alfreda Kellera. ³ U kolovozu 1930. godine, zbog kritika izrečenih o projektu za hotel Excelsior na Pločama, Okružni sud u Dubrovniku je po tužbi arhitekta Ivačića za kazneno djelo uvrede osudio Kostu Strajnića na uvjetnu kaznu od četrnaest dana zatvora. Presudu je apelacioni sud u Splitu uskoro poništio, a nekoliko mjeseci kasnije u »Novom dobu» započinje zapažena polemika između Strajnića i Vinka Brajevića o potrebi uvođenja moderne arhitektu-

re u povijesne ambijente Dalmacije. ⁴ Konačno, o samom koncu iste godine javlja se i prva naznaka da napori ipak nisu bili uzaludni - gradska uprava odlučuje raspisati javni natječaj za projekt preuređenja i proširenja Općinske kavane. ⁵

*Proširenje i preuređenje Gradske kavane (1931. - 1934.)
i uređenje Ton kina (1931. - 1932.)*

Sredinom travnja 1930. godine, devet godina nakon potpisivanja, konačno je realiziran ugovor o zamjeni dobara između Dubrovačke općine i Vojnog erara Kraljevine Jugoslavije. Eraru je ustupljen kompleks vojarni u Gružu, a Općina je u vlasništvo dobila gradske zidine s tvrđavama Lovrijenac, Sv. Ivan i Revelin, žitnicu Rupe, samostan sv. Katarine, palaču Sponza, Lazarete, te zgradu vojne pekare. ⁶

Glomazna jednokatnica vojne pekare podignuta je u prvoj polovini 19. stoljeća na ruševinama nekadašnjeg Velikog arsenala Dubrovačke Republike. Od Arsenala su tako preostala tek dva perimetralna zida, sjeverni i istočni, zadržana jer prema Gradskoj luci tvore obrambeni, ophodni potez zidina. U strukturi istočnog zida, prema moru, ocrtavala su se četiri velika zazidana lučna otvora za izvlačenje brodova. Prostor između zidova Arsenala i zgrade pekare korišten je kao dvorište, a sa zapada i juga pekara je uskim prolazom odijeljena od Općinske zgrade i kazališta, Bondina teatra. I te su građevine podignute u 19. stoljeću, 1867. godine, po projektu arhitekta Emila Vechietta - zgrada Općine odmijenila je ruševnu Vijećnicu, stradal u požaru još 1816. godine, dok je kazalište zauzelo preostali slobodni prostor nekadašnjeg Arsenala i Fontika. Čitav novona-

1. Veliki arsenal - sklop Općinske zgrade (u pozadini), kazališta (desno) i vojne pekare (lijevo) oko 1868. godine, DAD / The Great Arsenal – city hall (in the background), the theatre (right) and the military bakery (left) around 1868, DAD

stali sklop prema središtu grada zakriva reprezentativno neorenesansno pročelje Općinske zgrade. U južnom dijelu prizemlja smješteno je predvorje kazališta, dok je u sjevernom dijelu uređena nevelika Općinska kavana⁷ (slika 1).

Planovi za prenamjenu i preuređenje zgrade pekare očito su postojali i prije njenog preuzimanja jer je već krajem 1930. godine, na sjednici Općinskog vijeća održanoj 15. prosinca, odlučeno da se raspiše natječaj za proširenje Općinske kavane.⁸ Iako natječajna dokumentacija nije cjelovita (nedostaju svi natječajni radovi, izuzev nekoliko tehničkih opisa), temeljem očuvanog moguće je rekonstruirati tijekom događanja, imenovati glavne protagoniste i utvrditi konceptijske razlike među prvonagrađenim radovima.⁹

U tročlani žiri izabrani su općinski načelnik dr. Miće Mičić, te arhitekti Jože Plečnik i Ivo Ćurlića, a kao zamjenici Edo Šen i Hugo Ehrlich.¹⁰ Jože Plečnik se na mjestu u žiriju zahvalio zbog zauzetosti, te ga je kod raspisivanja natječaja i žiriranja zamijenio Edo Šen. Rok za predaju radova istekao je 17. veljače 1931. godine, do kada je zaprimljeno deset radova, a žiriranje je provedeno od 3. do 5. ožujka. Prva nagrada nije dodijeljena, dvije druge osvojili su radovi »Molo» Nikole Dobrovića i »A7» Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša, koji je »sa preinakama u smislu posebnih primjedaba i uputa jury-a» odmah izabran za izvedbu.¹¹ Treća nagrada dodijeljena je Milovanu Kovačeviću, a otkupljen je i rad Dionisa Sunka.¹²

Nikola Dobrović je uz kavanu predvidio i restoran, te je

detaljno razradio sistem kuhinja i njihove opreme, »jer se samo sa modernim i racionalnim spravama može uredno i brzo raditi». Žiri je pohvalio takav pristup, no ipak drži da »kuhinje zauzimaju previše mjesta a dvije restauracijske kuhinje svakako su suviše». Za razliku od rješenja koje su ponudili Kauzlarić i Gomboš, arhitekt je predvidio rastvaranje četvrtog, sjevernog luka nekadašnjeg Arsenala kako bi se uspostavila direktna pješačka i vizualna komunikacija između Straduna i Gradske luke. Žiri je bio mišljenja »da je to neostvarivo radi vladajućih vjetrova». Iskorsativši ovaj otvoreni prostor za prolaz i ljetnu terasu, Dobrović je bio prisiljen kuhinje smjestiti u kavansku dvoranu »i time prekinuo cjelinu ove prostorije». U prostoru između lukova Arsenala i zgrade Dobrović, kao i Kauzlarić i Gomboš, predviđa terasu, no umjesto drvenom konstrukcijom natkriva je armiranobetonskom pločom, koja bi nosila »viseću baštu», ako bi se i prostor kata »osposobio za kavanske svrhe».¹³

Za razliku od Dobrovića, Mladen Kauzlarić i Stjepan Gomboš četvrti su, sjeverni luk Arsenala ostavili zatvorenim, a prostor nekadašnjeg dvorišta pekare dijelom su iskoristili za smještaj dogradnje s kuhinjom i pomoćnim prostorijama. Žiri je mišljenja da »iako su ove dobro situirane, ne mogu se smatrati bezprikornim riješenjem, jer spomenuta prigradnja oduzima novoj kavani duž cijele jedne fronte zraka i svijetla, i to upravo na mjestu gdje ga može u najvećoj mjeri dobiti», te osim toga »isključuje mogućnost

uporabe dvorišta za ljetnu baštu». Dvorana je zato simetrijom svodovlja zadržala cjelovitost, a osvjetljenje je omogućeno rastvaranjem prema terasi istočno i uskom prolazu prema kazalištu južno. Za glavni ulaz u Kavanu arhitekti su iskoristili postojeći portal nekadašnjeg prolaza između kavane i pekare, a za potrebe garderobe i toaleta zauzeli su dio prizemlja susjedne zgrade Glavne straže. Omogućen je i prolaz između Straduna i Gradske luke (iako »nije bio predviđen u programu«). Kvalitetu rješenja žiri vidi u tome »što se nova i stara kafana vanredno lijepo povezuju te čine zajedno jedinstvenu cijelinu«, a »Interijeri kavane djeluju, i ako su jednostavni, vrlo otmeno«.¹⁴

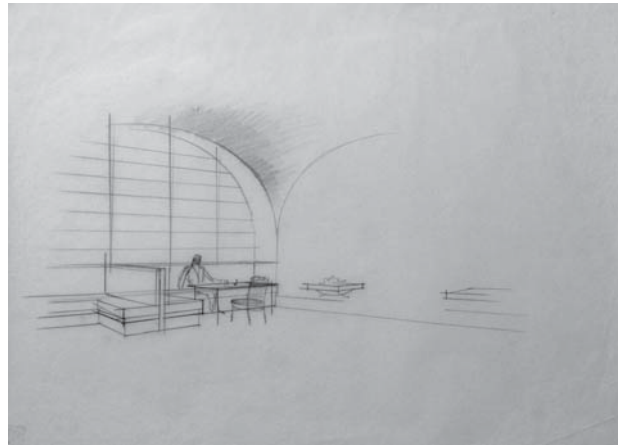
Treba spomenuti da su Kauzlarić i Gomboš u odnosu na ostale sudionike natječaja imali povoljniju polazišnu poziciju, odnosno da su u problematiku proširenja Gradske kavane bili nešto ranije upućeni. Naime, prije raspisa natječaja, Odbor za kavanu, sastavljen od nekolicine gradskih vijećnika, naručio je od »Građevnog poduzetništva ing. Ivo Grgić i drug« iz Zagreba projekt preuređenja i proširenja Kavane. To rješenje nije pronađeno, no u priratnom dopisu iz prosinca 1930. godine ing. Ivo Grgić navodi da su se »pri izradi projekta poslužili sa prvoklasnim mlagjim silama, koji su osobito poznati u Zagrebu i uz čiju smo kolaboraciju izveli nekoliko gragjevina u Zagrebu. Dotična gg. arhitekti jesu ovi: Arhitekt Mladen Kauzlarić iz ateljea prof. arh. Ehrlicha i Stjepan Gomboš šef arhitekt iz istog ateljea, te arhitekt Juraj Denzler prvi asistent prof. arh. Ede Šena.«¹⁵ (slika 2)

Odmah po žiriranju autori su pozvani da započnu razradu projekta, odnosno izradu troškovnika radova kako bi se što prije mogao raspisati natječaj za izvođača. Projekt i troškovnik bili su izrađeni do 1. svibnja, a u srpnju je izabran izvođač - tvrtka »Atlant« iz Beograda.¹⁶ »Atlantov« rukovoditelj radova, inženjer Drago Pogačić, trajno će se vezati za Dubrovnik osnovavši vlastitu tvrtku, a surađivat će i kasnije s arhitektima Kauzlarićem i Gombošem.¹⁷ Radovi su otpočeli još tijekom ljeta 1931., a kavana je otvorena uoči Feste sv. Vlaha, 1. veljače 1934. godine. Tijekom te i nekoliko sljedećih godina otklanjaju se funkcionalni nedostaci, vrše manji popravci i nadopune inventara, pri čemu su zakupci i Općina dubrovačka, koja sve izmjene

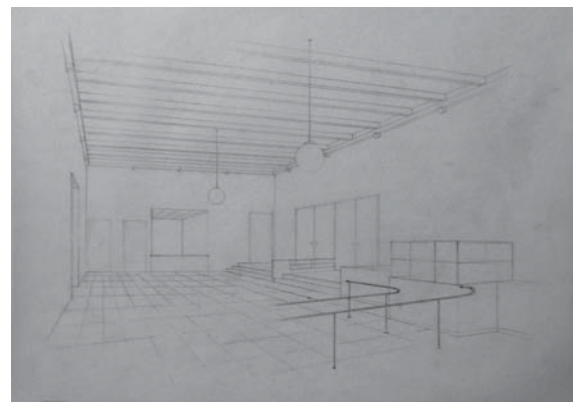
2. M. Kauzlarić, idejna skica unutrašnjosti Gradske kavane, MGZ / M. Kauzlarić, preliminary sketch of the interior, City Cafe, MGZ

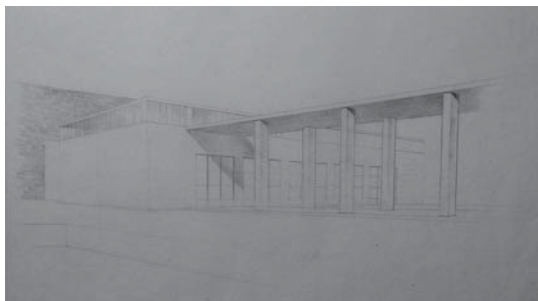
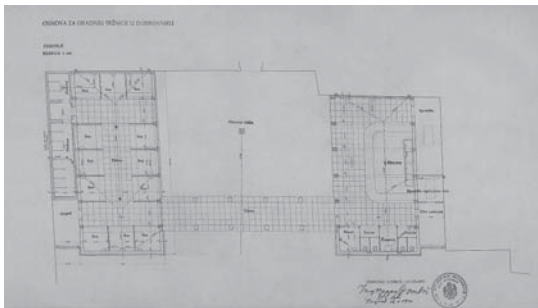
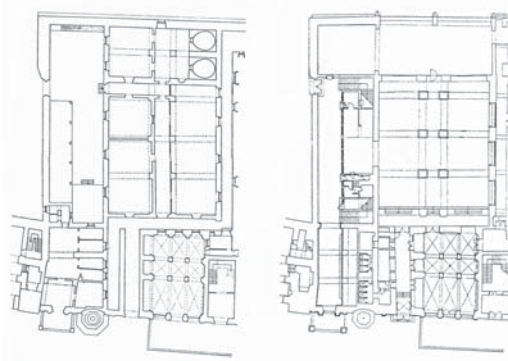
4. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Gradska kavana, terasa prema Gradskoj luci (preuzeto iz: Pola vijeka hrvatske umjetnosti 1888-1938., katalog izložbe, Zagreb, 1938.) / M. Kauzlarić and S. Gomboš, City Cafe, the terrace with the view of the City Port (from: Pola vijeka hrvatske umjetnosti 1888.-1938., an exhibition catalogue, Zagreb, 1938)

3. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Gradska kavana, detalj unutrašnjosti (preuzeto iz: Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih, Zagreb, 2007.) / M. Kauzlarić and S. Gomboš, City Cafe, interior detail (from: Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih, Zagreb, 2007)

5. M. Kauzlarić, Ton kino – perspektivni prikaz predvorja, MGZ / M. Kauzlarić, Ton Cinema – perspective view of the lobby, MGZ

6. Gradska kavana, tlocrt prizemlja – prije i nakon zahvata M. Kauzlarića i S. Gomboša (preuzeto iz: Čovjek i prostor, 420, 1988.) / City Cafe, ground-floor layout – before and after the intervention of M. Kauzlarić and S. Gomboša (from: Čovjek i prostor, 420, 1988)

7. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Tržnica u Gradskoj luci – tlocrt, MGZ / M. Kauzlarić and S. Gomboš, City Port Market – layout, MGZ

8. M. Kauzlarić, Tržnica u Gradskoj luci – perspektivni prikaz, MGZ / M. Kauzlarić, City Port Market – perspective view, MGZ

10. i 11. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Vila Rusko na Pilama – detalj prizemlja i verande, fotografije: Antun Baće / M. Kauzlarić and S. Gomboš, the Rusko Villa in Pile – ground-floor and veranda detail, photography: Antun Baće

strogo nadzire, arhitekta redovno konzultirali¹⁸ (slike 3 i 4).

Usporedo s radovima na proširenju Gradske kavane arhitekti su na katu nekadašnje vojne pekare, dakle iznad novog dijela Kavane, projektirali i izveli Ton kino. Iako se njegova izvedba može smatrati zasebnim projektom jer nije bila predviđena programom natječaja, a naručitelji su bili privatni poduzetnici, a ne Općina, upravo je uređenje kina upotpunilo prostorno rješenje cjeline, jer su pomoćne prostorije Kavane, smještene u naizgled nespretnu dvorišnu dogradnju, sada iskorištene za formiranje pristupne terase kata, do koje vode dva simetrično postavljena stubišta. U prostoru kata smješteni su prostrano predvorje i kinodvorana, a svi, pa i najsitniji detalji opreme, izvedeni su prema nacrtima arhitekata (slika 5).

Iako se preuređenje Gradske kavane u Dubrovniku redovito spominje kao jedan od ključnih momenata u afirmaciji moderne arhitekture na hrvatskom priobalju, sam zahvat nikada nije u punoj mjeri elaboriran.¹⁹ Naime, važnost ostvarenja ne počiva toliko u ponovnoj uspostavi zazidanih lukova nekadašnjeg Arsenala, čije jasno čitljive konture arhitekti ponavljaju, koliko u inventivno provedenoj reorganizaciji nesređenog aglomerata, objedinivši ga u cjelinu iznimne prostorne vrijednosti i omogućujući visoku razinu funkcionalnosti udomljenim sadržajima.²⁰ Važnije od stvaranja novog zaštitnog znaka u vizuri Grada rastvaranje je mračnog i samodostatnog interijera 19. stoljeća, čin koji na simboličkoj i doslovnoj razini utjelovljuje duh nove epohe. Prostran i prozračan, te opremljen suvremenim namještajem, interijer Kavane za dubrovačku sredinu predstavlja ključno mjesto u akceptiranju novog poimanja arhitekture, što će osloboditi put i drugim arhitektima suvremenog pristupa poput Nikola Dobrovića i Drage Galića, a same Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša u lokalnim okvirima promovirati u autoritete (slika 6).

Projekt Općinske tržnice u Gradskoj luci (1931.)

Odmah nakon što je njihov prijedlog za proširenje i preuređenje Gradske kavane odabran za izvedbu, arhitekti su

uposljeni i na projektu Općinske tržnice za prodaju mesa i ribe u Gradskoj luci. Ugovor između Općine dubrovačke i arhitekata potpisan je u ožujku 1931. godine, a nacrti i troškovnici dovršeni u svibnju iste godine, dakle još tijekom razrade projekta za Gradsku kavanu.²¹

Prostor pred Vratima od Ponte bio je predviđen za gradnju tržnice još od početka 20. stoljeća, kada se nasipanjem dijela luke dobio pravokutni prostor s tri strane okružen gradskim zidinama, a s četvrte definiran zidanom obalom.²² Arhitekti su tržnicu i ribarnicu zamislili kao dva odvojena kubična volumena položena uz rubove prostora, s obalne strane povezana trijemom, tako da bi se pred Vratima od Ponte oblikovao atrijski prostor, »otvoreno tržište».²³ Armiranobetonsku skeletnu konstrukciju građevina u donjoj zoni zakriva ispuna obložena kamenom, prema moru zatvorena, a prema atriju rastvorena širokim pravokutnim otvorima, dok između ziđa i krovne ploče kontinuirano teče ostakljenje.

Točan povod za odustajanje od projekta nije poznat, no izvjesnim se čini da je za takvu radikalnu transformaciju osjetljivog javnog prostora gradskoj upravi ipak nedostajalo smjelosti.²⁴ Izuzme li se iz razmatranja upitan odabir lokacije, arhitekti su, nastojeći stvoriti novu prostornu vrijednost u povijesnom okruženju, ponudili rješenje dosljedno svojim uvjerenjima, kojemu bi se tek moglo prigovoriti »naguravanje» pomoćnih sadržaja u uske dilatacije između projektiranih zgrada i gradskih zidina (slike 7 i 8).

Preuređenje i dogradnja vile Marka Ruska na Pilama (1934.)

Neposredno nakon otvaranja Gradske kavane arhitekti preuređuju obiteljsku vilu veletrgovca i brodovlasnika Marka Ruska na Pilama. Nacrti su izrađeni tijekom veljače i ožujka 1934. godine, a uporabna dozvola izdana je već krajem prosinca iste godine.²⁵

Jednokatnica s mansardom smještena je pri vrhu prostranog terasastog vrta što se spušta od ulice Donji Kono prema glavnoj prometnici Pila, Putu od Gruža (danas Ulica branitelja Dubrovnika). Projekt je predvidio temeljito preuređenje i zgrada je »osim malog dijela glavnih zidova, bila sasvim na novo izgrađena.»²⁶ Uz začelje je dograđeno izduženo prizemno krilo, koje se na zapadnoj strani rastvara u natkriti paviljon-verandu, dok u ostalom dijelu udomljuje pomoćne sadržaje. Arhitekti su po svom običaju oblikovali cjelokupni namještaj, a na uređenju pojedinih prostorija radili su i kasnije, 1938. godine.²⁷ Pažljiva razrada funkcionalnih detalja posebno je naglašena u novom prizemnom krilu, koje obiluje elementima ugradbenog namještaja, a u središnjem dijelu ima i svjetlarnik, malo gospodarsko dvorište.

Provedeni zahvat, iako kuću potpuno prilagođuje suvremenim potrebama, zadržao je prepoznatljivu pojavaost dubrovačkog prigradskog stambenog sklopa 18. stoljeća.

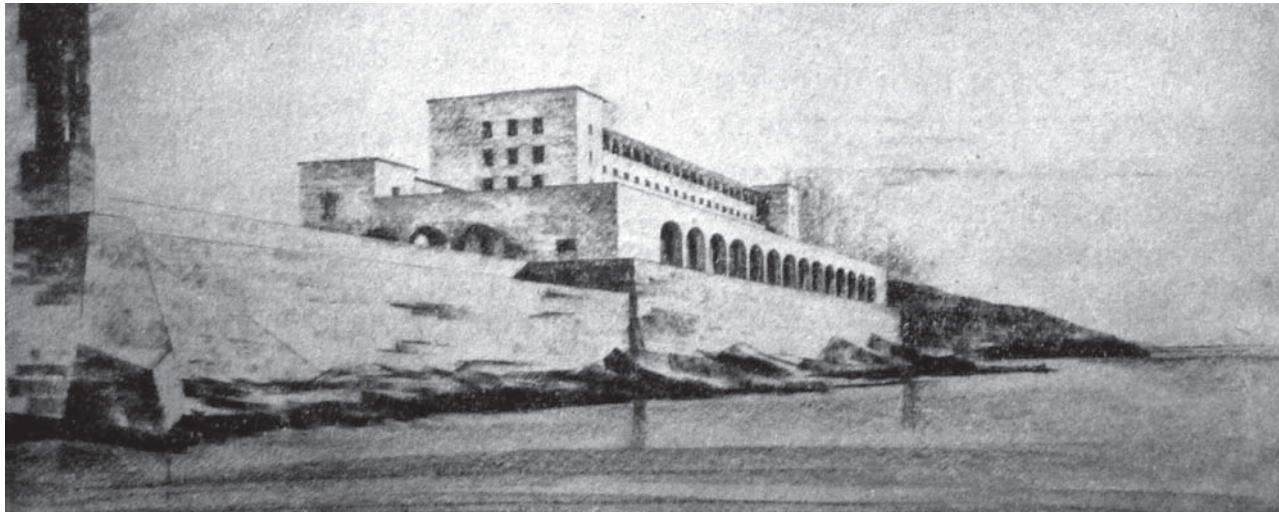
I ovdje su arhitekti, u duhu vidljivom kod preuređenja Gradske kavane, ostvarili visoku razinu prožimanja povijesnih struktura s modernim poimanjem prostora. Posebna pažnja posvećena je vrtu, gdje arhitekti oblikuju nove sadržaje pažljivo ih integrirajući u zatečeni prostor, tako da je pojedine detalje opreme teško razlučiti od ranijih faza uređenja²⁸ (slike 10-11).

Projekt vile Zimdin Regenhart u Sv. Jakovu (1935.)

Okolnosti oko angažiranja Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša na izradi projekta za vilu Hedwige Zimdin Regenhart nisu pobliže poznate, a ponuđeno rješenje tek je djelomično očuvano.²⁹ Suprug naručiteljice William Zimdin podigao je krajem dvadesetih godina 20. stoljeća na Pločama Vilu Šeherezadu, po projektu bečkog arhitekta Alfreda Kellera. Eklektičko ostvarenje orijentalnih reminiscencija dočekano je oštrim kritikama, te je upošljavanje afirmiranih tuzemnih arhitekata na projektu nove vile u Sv. Jakovu vjerojatno trebalo u dubrovačkoj sredini popraviti sliku o imućnom ulagaču.³⁰ Izgleda da je ponuđeno rješenje Kauzlarića i Gomboša ipak bilo u znatnom raskoraku s ukusom i željama naručitelja jer se kasnije izvedena gradnja, uz neosporne kvalitete, svojom pojavnošću s vješto uklopljenim povijesnim reminiscencijama i art deco linijama konceptijski bitno od njega razlikuje.³¹

Poštujući tipologiju izgradnje na predjelu Ploča i Sv. Jakova, Kauzlarić i Gomboš svoju su vilu impostirali na terasu s visokim podzidom prema cesti. Od prilaznog stubišta, smještenog u uglu parcele, prema kući i dalje uz pročelje vodi duga šetnica sa stuporedom za odrinu. Glavni ulaz uvučen je u stražnji dio kuće, gdje su smještene i pomoćne prostorije organizirane oko svjetlarnika (zbog konfiguracije terena začelje se naslanja na podzid više terase). Uz pročelje su smješteni salon i dvorana, prema krajoliku rastvoreni širokim ostakljenjima, a međusobno odijeljeni dvama stupcima i staklenom opnom. Uz pročelje se nalazi i blagovaonica, potpuno ostakljena prema istaknutoj lođi. Središnje mjesto u organizaciji unutrašnjosti pripada dvorani koja se visinom proteže kroz dvije etaže, a uključuje stubište za kat i galeriju s koje se pristupa u sobe.

To, najranije poznato rješenje Kauzlarića i Gomboša za reprezentativnu stambenu novogradnju u Dubrovniku ujedno je i najradikalnije u svom modernizmu - prožimanju unutaršnjeg i vanjskog prostora i slobodnoj organizaciji tlocrta. Kasniji projekti dubrovačkih vila uglavnom variraju primijenjena prostorna rješenja i arhitektonske elemente, no uvijek u nešto konvencionalnijem obliku. Iako ne realiziran i fragmentarno očuvan, projekt za Vilu Zimdin Regenhart može se svrstati među najzanimljivija rješenja stambene arhitekture Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša (slike 13-14).

15. Lavoslav Horvat i Harold Bilinić, Hotel u Lazaretima (preuzeto iz: Hrvatska dubrava, 1. veljače 1937.) / Lavoslav Horvat and Harold Bilinić, Hotel in Lazareti (from: Hrvatska dubrava, 1 February, 1937)

16. Alfred Keller, Hotel u Lazaretima, DAD / Alfred Keller, Hotel in Lazareti, DAD

17. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Hotel u Lazaretima – fotomontaža, MGZ / M. Kauzlarić and S. Gomboš, Hotel in Lazareti – photomontage, MGZ

Projekt hotela na Pločama (1936.)

Već spomenutom razmjenom dobara između Vojnog erara Jugoslavije i Općine dubrovačke 1930. godine i kompleks Lazareta na Pločama dolazi u posjed Općine.³² To iznimno arhitektonsko ostvarenje i jedinstveni spomenik zdravstvene kulture, podignut u 17. stoljeću, izgubivši izvornu namjenu od 19. stoljeća postupno propada. Kako je u prvoj polovici 20. stoljeća izostala ozbiljnija valorizacija kompleksa, percipiran je isključivo kao utilitarna gradnja, prostor u neposrednoj blizini grada pogodan za interpolaciju novih sadržaja.³³ Planova za preuređenje Lazareta bilo je, naime, i ranije; 1911. godine Alfred Keller izradio je rješenje za Kursalon u Lazaretima, a ranije spomenuti William Zimdin namjeravao je 1930. godine na mjestu Lazareta sagraditi higijenski zavod sa zimskim bazenima, javno šetalište i kupalište.³⁴

Pregovori Općine s Božom Bancem, odnosno Jugoslavenskim Lloydom a.d. oko preuzimanja Lazareta započeli su u ljeto 1936. godine.³⁵ U rujnu iste godine Lloyd je sastavio ponudu za kupnju Lazareta, izgradnju velikog hotela i izmiještanje obližnje klaonice na drugu lokaciju.³⁶

Pregovori, odnosno sastavljanje nacrtu ugovora, trajalo je do početka 1937. godine kada Banac u ime Jugoslavenskog Lloyda odustaje od kupnje, smatrajući uvjete konačnog kupoprodajnog ugovora koji je odobrilo Općinsko vijeće nepovoljnima. U podužem otvorenom pismu Rugjeru Bracanoviću, općinskom načelniku, u kojem kronološki opisuje tijek pregovora i obrazlaže razloge odustajanja od kupnje Lazareta, Banac navodi sljedeće: »Nekoliko dana prije Božića bili su mi u Zagrebu predati svi naručeni projekti. Među njima je bio projekat uvaženih arhitekata Gomboša i Kauzlaraića, onda onaj opće poznatog stručnjaka za gradnju hotela g. prof. Kellera iz Beča, te konačno projekat gg. arhitekata Bilinića i Horvata. Ovaj je posljednji izragjen pod nadzorom samog Ivana Meštrovića, te kad smo moji prijatelji i ja upoznali te planove, bili smo prosto ushićeni, a s nama i svi oni, među njima mnogi i vrlo uvaženi stručnjaci, koji su imali prilike da ih ovdje vide. Taj je projekat prihvaćen i poslat u Dubrovnik da ga pogledate i predložite na odobrenje tako da se definitivni ugovor može odmah potpisati i započeti neposredno sa samom gradnjom.»³⁷

S današnje distance nešto je teže podijeliti ushićenje prihvaćenim rješenjem Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića; hladni monumentalizam, koji nadahnuće klasikom prije crpi u arhitekturi bliskoj ukusu vladajućeg režima ondašnje Italije no u lokalnoj tradiciji, možda izražava duh vremena, no teško je spojiv s funkcijom zgrade³⁸ (slika 15).

Arhitekt Alfred Keller je pak modificirao vlastiti projekt iz 1911. godine; volumen hotela usitnjava i visinski diferencira korištenjem brojnih arhitektonskih elemenata - terasama, arkaturama, te vertikalnim volumenima nalik kulama. Konceptija temeljena na slikovitoj projekciji me-

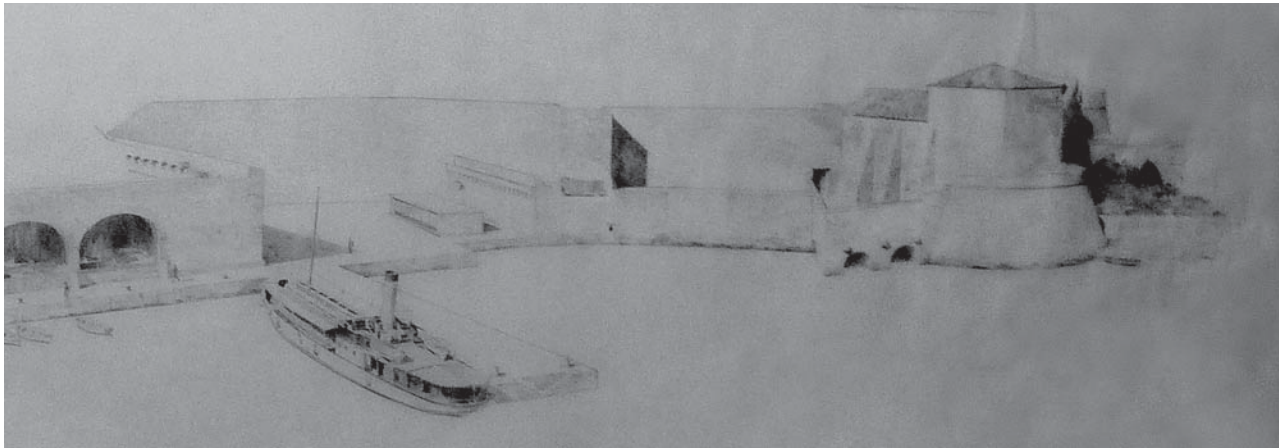
diteranske arhitekture s namjerom da se što bolje uklopi u urbano tkivo s distance bi mogla djelovati dopadljivo, no i dosta blisko brojnim kasnijim, uglavnom neuspjelim, pokušajima interpolacije u povijesne prostore priobalja³⁹ (slika 16).

Kauzlaraić i Gomboš imaju potpuno suprotno polazište; umjesto razlamanja i usitnjavanja s namjerom da se površno oponaša pitoresknost povijesnih struktura, koncepciju temelje na međuodnosima velikih čistih volumena koji uravnoteženje traže u datostima mikrolokacije. Naime, prostor Ploča, istočnog predgrađa povijesne jezgre Dubrovnika na kojem se Lazareti nalaze, doživio je u prvim desetljećima 20. stoljeća korjenite promjene; gradnjom voluminozne Gimnazije (1911. - 1926.), četverokatne najamne stambene zgrade obitelji Banac (1901.) i hotela »Odak» (1913.) rahla urbana matrica predgrađa s jednokatnicama i dvokatnicama uokoljenim terasama i vrtovima nepovratno je narušena. Iz fotomontaže koja hotel predstavlja iz ključne vizure, pogleda iz Gradske luke, vidljivo je da njegova dva izmaknuta kubična volumena svoju impostaciju grade upravo u odnosu na Gimnaziju i najamniju zgradu Banac. Pročelni, obalni zid Lazareta zadržan je kao baza kompozicije - postojeći lom u pravcu pružanja zida iskorišten je za smještaj veze hotela i obale i korespondira s izmicanjem dvaju njegovih krila. Zid je produžen prema zapadu, na prostor tadašnje Klaonice i minimalno je rastvoren - na jednom mjestu trima lukovima, autocitatu obalnog pročelja Gradske kavane. Fasada hotela zamišljena je u duhu moderne, bez ustupaka lokalnom koloritu; prizemlje sa širokom ostakljenjima, katovi s nizovima balkonskih lođa hotelskih soba, uvučeni u ravninu zida. Veza s dubrovačkom tradicijom očitava se možda tek u nekoliko razrađenih prostornih prikaza interijera⁴⁰ (slika 17).

Ukoliko je iz razmatranja moguće isključiti s današnjeg gledišta neshvatljiv odnos prema unikatnoj povijesnoj građevini, projekt Kauzlaraića i Gomboša mogao bi se visoko valorizirati u okvirima hotelske izgradnje međuratnog perioda. Ohrabreni iskustvom upravo dovršenog Dobrovićeva hotela »Grand» na Lopudu (s čijom se razrađenom prostornom koncepcijom i interakcijom s okolišem ovaj projekt ipak ne može mjeriti), arhitekti su u potpunosti promašili naručiteljevo poimanje modernosti, uskoro otjelovljeno u obližnjoj Vili Banac Horvata i Bilinića.

Projekt Obalnog puta od Gradske luke do Lazareta (1937.)

Godine 1909. dubrovački zastupnici u Dalmatinskom saboru zahtijevali su proširenje obale i uređenje sjevernog dijela Gradske luke kako bi se udovoljilo »(...) sve većim potrebama trgovačkog prometa i saobraćaja stranaca».⁴¹ Razvojem i boljom prometnom povezanošću s Gružem Gradska je luka postupno gubila na svom značaju, pa je pitanje proširenja obale opet postalo aktualno tek u vezi s

18. M. Kauzlarić, Obalni put u Gradskoj luci – perspektivni prikaz zapadnog dijela puta, MGZ / M. Kauzlarić, Coastal path in the City Port – perspective view of the western part of the path, MGZ

19. M. Kauzlarić, Obalni put u Gradskoj luci – perspektivni prikaz istočnog dijela puta, MGZ / M. Kauzlarić, Coastal path in the City Port – perspective view of the eastern part of the path, MGZ

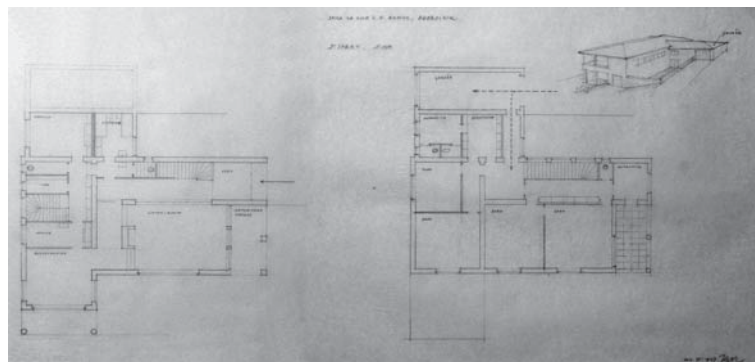
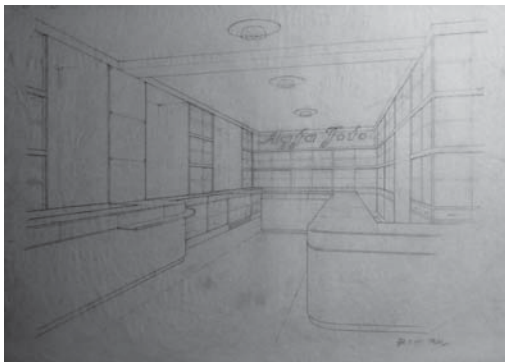
gradnjom hotela u Lazaretima, ovaj put kao obalna šetnica, lungomare. U tijeku priprema za gradnju hotela, u listopadu 1936. godine općinski načelnik Rugjer Bracanović piše Božu Bancu: »Preporučujući Vam i to da bi gosp. arhitekt Gomboš doveo u sklad projekt puta iz Peskarije uz more do klaonice /današnje/ sa Vašom gradnjom (...)».⁴²

Iz koncepta pisma koje su arhitekti krajem 1936. ili početkom 1937. godine uputili općinskom načelniku doznaje se da su angažirani na izradi projekta puta: »Gospodine načelniče! Kako smo Vam svojedobno bili javili; mi smo pita-

nje obalnog puta bili studirali u vezi sa regulacijom bližeg okoliša i izgradnjom hotela, jer baš o načinu izgradnje hotela ovisio je i zaključak obalnog puta način spoja sa gornjom cestom pitanje terase klaonice i slično. Ta pitanja smo htjeli da riješimo u sklopu pitanja hotela, a rješenje pak te stvari je bilo vezano sa povratkom gospodina Banca. Budući se je gosp. Banac tek nedavno povratio iz Londona, a izrada nacrtu za hotel povjerena drugim projektantima, dovršit ćemo osnovu puta po svom najboljem znanju bez vezanja puta sa hotelom kojega projekt ne poznajemo. Kasnije će

22. M. Kauzlarić, Knjižara Jadran – perspektivni prikaz unutrašnjosti, MGZ / M. Kauzlarić, Jadran Bookstore – perspective view of the interior, MGZ

20. M. Kauzlarić, Vila Karla Banca – tlocrt prizemlja i kata, MGZ / M. Kauzlarić, Karlo Banac's villa – ground-floor and first floor layout, MGZ

se moći put kod priključka na zemljište hotela rektificirati tako kako se to pokaže potrebnim. Osnovu puta ćemo Vam u skoro vrijeme poslati.»⁴³

Nije poznato do koje su mjere arhitekti razradili projekt jer je očuvan samo prostorni prikaz Gradske luke do Lazareta, no kako je izvedba puta bila funkcionalno vezana uz izgradnju hotela, od nje se vjerojatno odustalo odmah nakon neuspjeha s tim objektom.

Novoprojektirani put vodio bi od Ribarnice u Gradskoj luci, kroz predziđe kula sv. Dominika i sv. Luke, dalje kroz Posat, uz Revelin, do prostora tadašnje Klaonice (prikazane kao park) i planiranog hotela u Lazaretima. Odvojeci puta, jedan što vodi ispod Vanjskog mosta od Ploča, te stubište smješteno između Klaonice i Lazareta povezuju put s Pločama. Hotel u Lazaretima prikazan je kao inačica rješenja ponuđenog na natječaju, sada snižen za jednu etažu. Početku puta na Ribarnici prepriječila se zgrada Lučke kapetanije, podignuta u 19. stoljeću na mjestu Malog arsenala, pa je arhitekti zamjenjuju manjom prizemnom zgradom paviljonskog tipa, oblikovanom poput neizvedenih zgrada tržnice u Gradskoj luci.

Rješenjem se pokušao u minimalnoj mjeri izmijeniti prirodni i povijesni karakter obale i novu komunikaciju, lungomare, bez gradnje zidane obale, učiniti što nenametljivijom. Iz očuvanog prostornog prikaza ostaje doduše nejasno kako se rješavaju visinske razlike na dionici puta kroz predziđe, te prolaz iz bastiona sv. Luke u Posat (slike 18 i 19).

Projekt preuređenja kavane Dubravka – uređenje trga na Pilama (1937.)⁴⁴

Kavana Dubravka sagrađena je 1836. godine na platou Brsalja, neposredno uz most i gradska vrata od Pila. Iako popularna, zbog «neuglednosti», te položaja kojim zaklanja vizure na jugozapadni potez gradskih zidina, pitanje njenog preuređenja, odnosno uklanjanja aktualno je od kraja dvadesetih godina 20. stoljeća, kada su projekte za njeno preoblikovanje izradili splitski arhitekt Ivan Ivačić, te Jože Plečnik.⁴⁵ Vlasnik kavane, u želji za povećanjem kapaciteta i sadržaja, ponovo je pokrenuo pitanje preoblikovanja 1936. godine, kada je projekt izradio dubrovački arhitekt Jozo Dražić. Projekt je ocijenjen kao funkcionalno i oblikovno neuspio, te su se vlasnik i općinska uprava posredno obratili arhitektima Kauzlariću i Gombošu za izradu idejnog rješenja.⁴⁶

Idejno rješenje izrađeno je i odaslano u Dubrovnik u svibnju 1937. godine. Nacrta nisu očuvani, no o koncepciji doznajemo iz popratnog dopisa: »(...) Na to mjesto zapravo ne spada nikakova gradnja. To mjesto su pluća Dubrovnika. Najidealnije bi bilo, otvoriti potpuno terasu i ničim ne ograničiti vidike na more i bedeme. (...) Mi predlažemo da se kavana izgradi ispod nivoa terase, sa otvorenim izgledima u park šančeva i na more. Na samoj terasi izgradio bi se

samo silaz u kavanu, te ljetni office za posluživanje na terasi, sa malim dizalom iz officea dolnje kuhinje. (Eventualno bi se u tom sklopu možda moglo izvesti lokal za trafiku ili fotografske potrepštine). Objekt mora da bude čim manji i ne smije zastirati vidike.(...) Izjavljujemo odmah, da smo spremni izvesti skice, detailni projekt te voditi gradnju kavane samo u slučaju ako se gradnja bude izvodila prema izloženim principima. Da li će paviljon biti izveden na sredini terase ili rubu (što bi bilo vjerojatno urbanistički povoljnije) stvar je detaljnog tlocrtnog i prostornog studija.»⁴⁷

Takva koncepcija nije prihvaćena (vlasnik zacijelo nije bio oduševljen idejom o preseljenju poslovanja u podrumске etaže), pa je sljedeće, 1938. godine arhitekt Jozo Dražić izradio novi projekt, koji je kao »najuspjeliji od svih do tada ponuđenih» prihvatio Građevinski odbor i Banovinska uprava na Cetinju, no ipak nije realiziran.⁴⁸

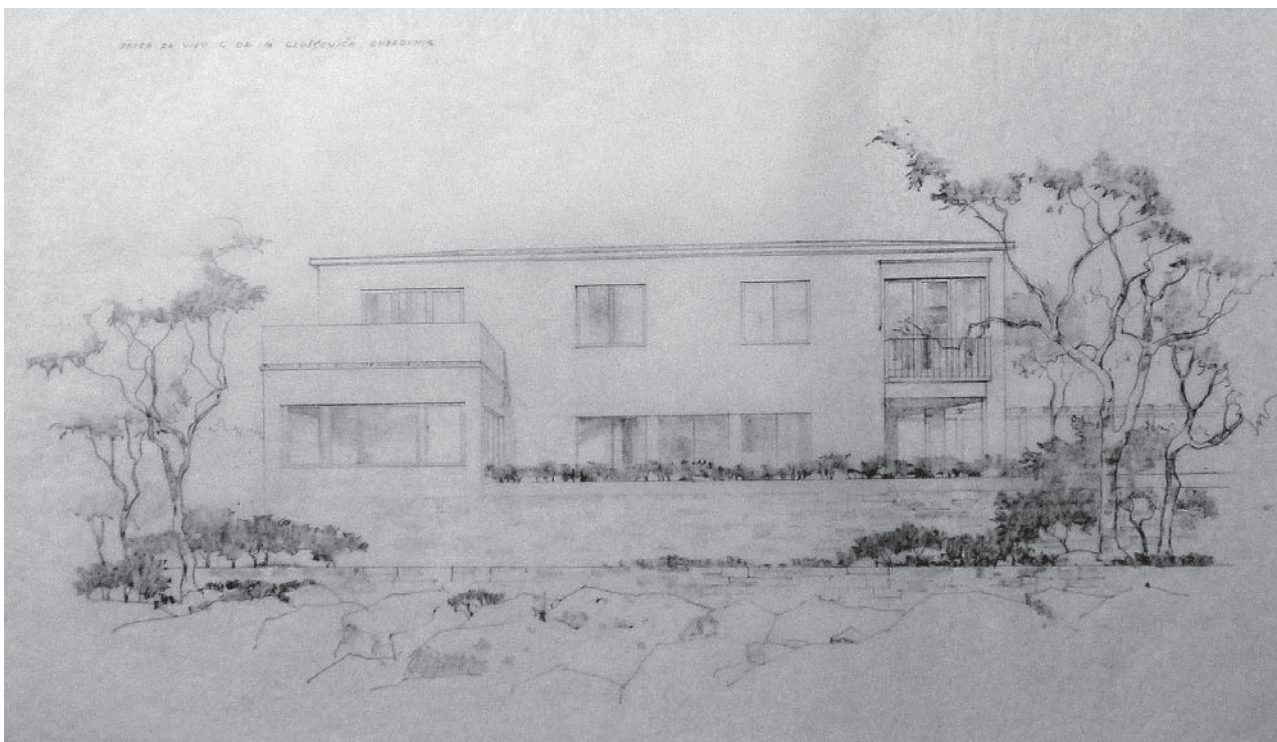
Zamisao o purifikaciji platoa Brsalja rušenjem kavane Dubravka, javila se i prije prijedloga Kauzlarića i Gomboša, no Općina nije raspolagala sredstvima za njen otkup.⁴⁹ Ostavši neostvarena, zajedno s zamisli o korištenju prostora u nasipu kontraeskarpe, preživjet će sve do 21. stoljeća.⁵⁰

Projekti za vile dr. Mihajla Gluščevića i Karla Banca na Lapadu (1936. - 1937.)

Projekti za dvije vile na južnoj strani uvale Sumratin na poluotoku Lapadu, nastali u kratkom vremenskom razmaku, koncepcijski su vrlo bliski. Za vilu Karla Banca očuvane su dvije idejne varijante, jedna datirana u ožujak 1937. godine, dok bi se druga, nedatirana, kronološki mogla odrediti kao nešto ranija.⁵¹ To rješenje predviđa istaknuti volumen na zapadnom dijelu pročelja, rastvoren širokim prozorom blagovaonice u prizemlju i francuskim prozorom kata. U ravnini s istaknutim dijelom uzduž pročelja teče trijem nad kojim je terasa.

Kod drugog rješenja, iz ožujka 1937., istaknuti volumen blagovaonice i lođe smješten je na istočnoj strani i nosi terasu kata, dok je suprotni ugao pročelja rastvoren trijemom u prizemlju i lođom na katu.

Oba rješenja prostornom organizacijom unutrašnjosti podsjećaju na raniji projekt za Vilu Zimdin Regenhart; ulaz je smješten na bočnoj fasadi, uz začelje, no stubište za kat je sada umjesto u prostoru dvorane smješteno u predvorju. Središnja prostorija prizemlja je dnevni boravak, rastvorena širokim trodijelnim prozorom prema krajoliku uvale Sumratin. Širokim ostakljenjem boravak je povezan s predvorjem, a vizualno je povezan i s blagovaonicom. Ključno mjesto u organizaciji unutrašnjosti ima smještaj kamina, izmaknutog u prostor dnevnog boravka, tako da dijelom zaklanja komunikacijsko čvorište između predvorja, dnevnog boravka i blagovaonice, a dinamičnosti prostorne koncepcije pridonose i denivelacije pojedinih prostorija. Pomoćni sadržaji su izdvojeni i smješteni uz

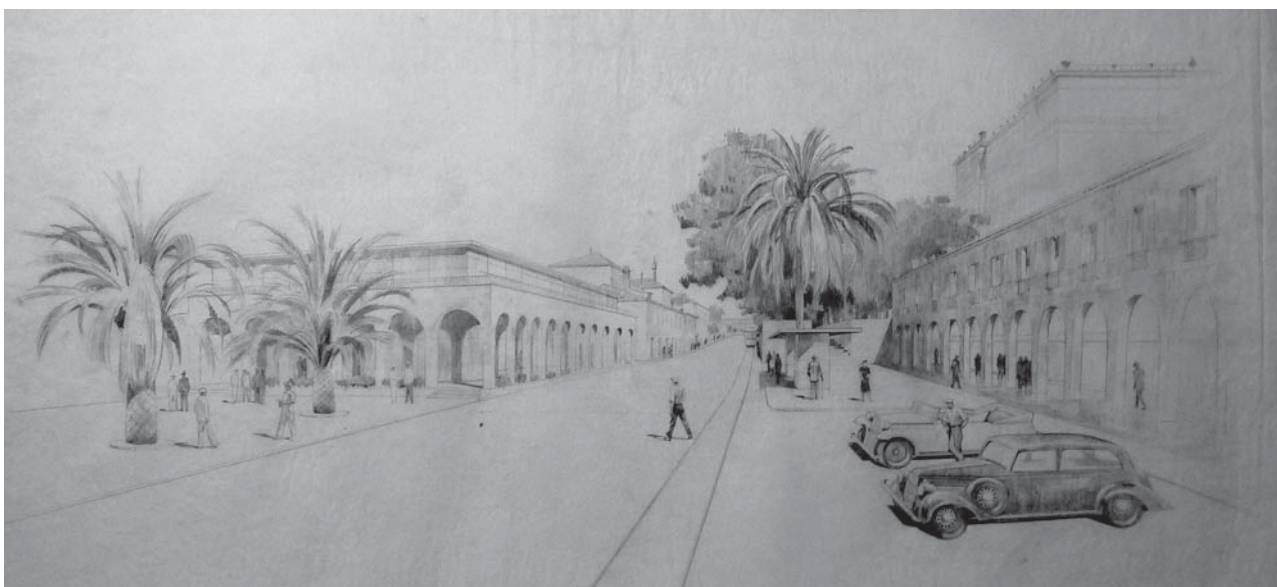
21. M. Kauzlarić, Vila Mihajla Gluščevića, perspektivni prikaz pročelja, MGZ / M. Kauzlarić, Mihajlo Gluščević's villa, perspective view of the facade, MGZ

začelje i u podrumu, dok se spavaće sobe i kupaonice nalaze na katu. Kod datiranog rješenja uz začelje se naslanja volumen garaže, koja se zbog terasaste organizacije vrtne parcele nalazi u razini kata (slika 20).

Izvedena vila, prema projektu koji potpisuje građevno poduzeće »Braća Faltus« iz Zagreba, ujedno izvođač radova, ima niz sličnosti s oba opisana idejna rješenja (organizacija pročelja s bočnim istakom i terasom nad trijemom, smještaj garaže), no detaljima, poput niza izduženih vertikalnih prozora, odudara od rječnika arhitekata.⁵²

Idejne skice za vilu dr. Mihajla Gluščevića na Lapadu, nastale najvjerojatnije u drugoj polovici 1936. ili prvim mjesecima 1937. godine, oblikovanjem volumena i dispozicijom unutrašnjosti bliske su rješenju za vilu Karla Banca datiranog u ožujak 1937. godine (slika 21). Vila se nalazi svega stotinjak metara zapadnije od vile Karla Banca, a izvedena je 1938. godine po projektu Jovana Korke.⁵³ Projekt za istu vilu izradio je ranije, u studenom 1936. godine, i beogradski arhitekt Vojin Simeonović.⁵⁴ Oba projekta znatno su monumentalnija i razvedenijih volumena od rje-

26. M. Kauzlarić, Regulacija Pila, perspektivni prikaz, MGZ / M. Kauzlarić, Pile traffic regulation, perspective view, MGZ

šenja Kauzlarića i Gomboša; beogradski arhitekt ponudio je viziju raskošne rezidencije razvedenog tlocrta i elevacije s nizom povijesnih reminiscencija - lođama s lukovima, triforama i središnjim, kuli nalik zaobljenim volumenom, dok je Korka umjereniji, no i njegova je izvedena vila u usporedbi sa suzdržanošću Kauzlarića i Gomboša monumentalna i masivna, razvedena nizovima arkada i teras.

Uređenje knjižare Jadran na Stradunu (1938.-1939.)⁵⁵

Očuvane idejne varijante, skice i nacrti izvedbenih detalja za uređenje knjižare i fotografske radnje Jadran na Stradunu u vlasništvu obitelji Ercegović svjedoče o iznimno studioznom pristupu arhitekata i kod zahvata manjeg obima. Prvi nacrti potječu još iz 1934. godine, da bi do realizacije došlo tek 1938.-1939. godine.⁵⁶ Knjižara je pregradnjom, odnosno objedinjenjem tri manja dućanska prostora, zauzela širinu čitavog bloka između ulica Žudioske i Boškovićeve. Arhitekti su projektirali čitavu opremu unutrašnjosti, rasporedom i oblikovanjem prilagodivši je funkcionalnom poslovanju, a glavni vizualni naglasak knjižari dao je dugački pult, koji je, prateći L tlocrtni oblik prostora, podcrtao jedinstvo novouspostavljenog interijera⁵⁷ (slika 22).

Vila Rusko na Koločepu (1939.)

Za obitelj Marka Ruska arhitekti su četiri godine nakon preuređenja obiteljske kuće na Pilama projektirali i vilu na otoku Koločepu, odavna prepoznatu i svrstanu među najznačajnija ostvarenja vila za odmor u hrvatskom međuraću.⁵⁸ Smještena u središtu ograđenog posjeda, vila se nalazi na istaknutom položaju, na vrhu poluotoka Mačus koji s južne strane zatvara uvalu Donjeg Čela. Od ulaza u ogradnom zidu do kuće vodi duga šetnica sa stuporedom za odrinu, popločena oblucima i kamenom. Na suprotnom kraju posjeda, na samom rtu poluotoka smješten je paviljon, oblikovan po uzoru na pavijune dubrovačkih renesansnih ljetnikovaca. Sjeveroistočno od kuće, u podzidu vrtne terase nalazi se spremište za čamac, do kojeg je uređen manji pristan.

Jednokatna vila ima L tlocrtni oblik, a s južne joj je strane dodano gospodarsko prizemno krilo nad kojim je prostrana terasa; složeni tlocrtni oblik i prostorna organizacija uvjetovani su funkcionalnom razdiobom sadržaja. Jednokatni volumen rastvoren je u prizemlju ugaonim ulaznim trijemom s polukružnim lukovima, dok na katu dominira balkon na kamenim konzolama, natkriven strehom koja prekida završni vijenac.⁵⁹ Ziđe je građeno pravilnim klesancima, svi otvori imaju jednostavne, plošno obrađene kamene okvire, a plitko krovništvo pokriveno je kupom kanalicom. Uz začelje glavna zgrada i prizemno krilo zatvaraju dvorište - atrij, koji je sa zapada, prema vrtu, definiran dvama stupcima pravokutnog presjeka. Taj prostor, uz prilaznu šetnicu vizualno najupečatljiviji dio sklopa, de-

finiran je dopunom projekta kojom je gospodarskom krilu prema zapadu dodana praonica.⁶⁰

Uspoređujući arhitektonsko oblikovanje vile na Koločepu s ranijim neostvarenim projektima za vile Zimdin - Regenhart, Banac i Gluščević uočljivo je jače naslanjanje na lokalnu graditeljsku tradiciju, no ta veza ne umanjuje iznimnu razinu ostvarenja. Reinterpretacijom pojedinih elemenata arhitekture dubrovačkih ljetnikovaca poput pristupne šetnice, orsana i pavijuna, pomnim promišljanjem cjeline i odnosom prema okolnom krajoliku Vila Rusko doista svjedoči o kontinuitetu i nadgradnji ladanjske tradicije u duhu moderne⁶¹ (slike 23-25).

Projekt kavane obitelji Rusko i regulacija Pila (1939. - 1940.)

Treći projekt Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša vezan za obitelj Rusko bila je gradnja kavane na Pilama. Na mjestu gdje se trg Brsalje sužava u početak Puta od Gruža (tada Put XIII novembra, danas Ulica branitelja Dubrovnika) arhitekti su projektirali jednokatnicu koja bi pred istočnim i sjevernim pročeljem imala trijem s arkadama, odnosno natkriveni pješački pasaż, jer bi arkade na sjevernoj strani dosezale do ruba kolnika. Zamišljena kao uglovnica koja bi definirala početak ulice i granicu trga, zgrada je trebala u prizemlju imati dućane, a na katu kavanu, natkrivenu ravnim krovom i ostakljenu prema uskoj terasi nad arkadama.⁶²

Smještaj građevine na urbanistički vrlo osjetljivoj lokaciji dao je izgradnji obilježja skandala. U kolovozu 1939. godine Stjepan Gomboš je posjetio općinski građevinski ured i izložio plan novogradnje braće dr. Iva i Marka Ruska. Molba za odobrenje gradnje podnesena je u listopadu 1939., a građevna dozvola izdana je početkom ožujka 1940. godine. Radovi su započeli 1. travnja, no nakon negativnih reakcija u lokalnom tisku, sredinom istog mjeseca općinske vlasti ih obustavljaju i nalažu rušenje sagrađenog.⁶³ Nakon obustave uslijedila je reakcija autora, a o projektu se pozitivno očitovao i Kosta Strajnić.⁶⁴ Slijedi žalba braće Rusko, novo naličje i vještačenje arhitekta Stjepana Hribara, »šefa regulacione osnove grada Zagreba«, koji se navodno također pozitivno očitovao o projektu.⁶⁵

Žalbeni postupak na odluke o obustavi radova i rušenju nastavljen je i nakon početka Drugog svjetskog rata. U travnju 1942. godine izrađeni su novi nacrti, prilagođeni izdanim uputama o regulacijskoj liniji. Projekt potpisuje inženjer Vinko Karlovac, čije je Dubrovačko građevno društvo s.o.j. izvodilo radove. Građevinska dozvola izdana je početkom srpnja iste godine, no gradnja, očito zbog ratnih okolnosti, nije nastavljena.⁶⁶

U međuvremenu, u studenom 1940. godine, arhitekti su predstavili Studiju za regulaciju Puta XIII novembra i Šetališta kralja Aleksandra, dakle čitavog platoa Pila s Brsaljama i današnje Ulice branitelja Dubrovnika do kom-

23-25. M. Kauzlarić i S. Gomboš, Vila Rusko na Koločepu, pristupna šetnica, fotografije: Antun Baće / M. Kauzlarić and S. Gomboš, Rusko villa on Koločep, the path leading to the villa, photography: Antun Baće

pleksa Bolnice. Projektom se predlaže izgradnja jednokatnica ili »niskih dvokatnica« s arkadama u prizemlju na sjevernoj strani platoa, umjesto postojećeg niza zgrada od palače Pucić (tada hotel »Pošta«) do vrta hotela »Imperial«. Početak ulice bi se proširio sa sjeverne strane, oduzevši dio vrta hotelu »Imperial«, dok bi se južna strana ulice ujednačila izvedbom arkada poput onih na zgradi obitelji Rusko.⁶⁷

Kavana obitelji Rusko još jednom potvrđuje inventivnost arhitekata u rješavanju mikrourbanističkih problema i možemo se složiti s mišljenjem da bi »(...) svojim lijepim proporcijama, uravnoteženim masama i harmoničnoj silueti« arkade dale »čitavom kraju karakterističan arhitektonski akcenat (...)«.⁶⁸ S druge pak strane predložena urbanistička regulacija Pila predstavlja teško provediv purifikatorski zahvat na tragu promišljanja začelih oko uklanjanja kavane Dubravka, ovaj put osmišljen prvenstveno kako bi se opravdao vlastiti arhitektonski projekt. Uniformiranje fasada beskrajnim arkaturama može se promatrati kao odraz duha vremena i promjene ukusa u godinama pred početak Drugog svjetskog rata, no zamijetiti je da i pristup problemu znatno odudara od onoga s početka istog desetljeća, kada arhitekti projektiraju Gradsku kavanu i Općinsku tržnicu. Umjesto stvaranja nove prostorne vrijednosti proizišle iz kreativnog čina temeljenog na istančanom senzibilitetu za zadani kontekst, kod kojeg oblikovanje usko srasta s konstruktivnim i funkcionalnim nužnostima, sada se zahvat temelji na širokoj gesti površinskog apliciranja proizvoljno izabranog motiva (slika 26).

Vila Mirka Zeca (1941.)

Za vilu Mirka Zeca, smještenu sjeverno od povijesne jezgre, ispod tadašnjeg Carinskog puta u izgradnji (danas Ulica Petra Krešimira IV. 8), arhitekti su u veljači 1940. izradili dvije idejne varijante.⁶⁹ Varijanta razrađena u izvedbeno rješenje oblikovanjem volumena i organizacijom sadržaja slijedi liniju ranijih projekata za reprezentativno stanovanje, no primjetan je otklon prema tradicionalnijem arhitektonskom izrazu. Kubični volumen kuće pred istočnim dijelom pročelja ima istaknut trijem s lučnim otvorima nad kojim se nalazi lođa, čije krovšte nose dva stupa, a uz začelje se naslanja prizemno krilo s pomoćnim sadržajima. Kod oblikovanja otvora izostala su široka ostakljenja, a krovšte je, za arhitekta netipično, prilagođeno stambenoj svrsi i na pročelnoj strani rastvoreno krovnim prozorom. Raspored unutrašnjosti, iako funkcionalan i organizacijski srodan ranijim projektima, riješen je znatno konvencionalnije.⁷⁰

Iako su prisutne sve karakteristične teme kojima su se arhitekti okupirali i ranije, izvedena građevina proporcijskim odnosima i mehaničkim adiranjem pojedinih elemenata bitno zaostaje za neostvarenim projektima dubrovačkih vila ukazujući možda na određeni zamor tematikom, a vjerojatno i na popuštanje pred zahtjevima naručitelja (slika 27).

Raspisom i uspješnom provedbom javnog natječaja za Gradsku kavanu u Dubrovniku, za što je svojim djelovanjem prvenstveno zaslužan Kosta Strajnić, moderna arhitektura doživjela je afirmaciju u lokalnim okvirima. Za same arhitekta Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša proširenje i preuređenje Gradske kavane jedan je od prvih samostalnih zajedničkih projekata, a uspješna izvedba traj-

no će im osigurati reputaciju i angažmane u dubrovačkoj sredini. Općina će ih u više navrata konzultirati kod složenijih arhitektonskih i mikrourbanističkih pitanja, a njihove će usluge tražiti i privatni naručitelji, mahom iz najimućnijih društvenih slojeva.

Razlozi relativno malenog broja realizacija u odnosu na očuvane projekte su višestruki. Dok razloge za odustajanje od ponuđenih rješenja za javne gradnje treba prije svega tražiti u složenim društvenim okolnostima, određenim ponajprije odnosom privatnog i javnog vlasništva, te za dubrovačku sredinu svojstvenim, izuzetno emotivnim odnosom javnosti prema prostoru gradskog središta koji je nerijetko uspijevao osujetiti namjere gradske uprave i poduzetnika, kod privatne stambene izgradnje ključan je raskorak između težnji naručitelja i dosljednog stava autora koji ne odstupaju od vlastitih oblikovnih načela i arhitektonskog izričaja. Naime, imućna klijentela u dubrovačkim, ipak provincijskim okvirima, potvrdu statusa elite ponajčešće nastoji izraziti reprezentativnim gradnjama s elokventnim pozivanjem na povijesni kontinuitet, za što je oblikovni rječnik arhitekata, suzdržan i sklon minimalizmu bio neprikladan. Stoga mnoga iznimna rješenja Kauzlarića i Gomboša, poput projekata za vile Zimdin Regenhart, Banac i Gluščević, koja bi izvedbom vjerojatno osigurala antologijski status unutar korpusa hrvatske moderne arhitekture, ostaju nerealizirana.

Složenost projektnih zadataka za javne gradnje i urbanističke zahvate (gradska tržnica, hotel u Lazaretima, obalni put u Gradskoj luci, regulacije Pila), uvjetovana prije svega značajem povijesnog okružja, otežava jednoznačnu valorizaciju ponuđenih rješenja, no svakako im se ne može odreći dosljednost u primjeni modernističkih načela te visoka razina kreativnosti u pristupu problematiki.

Karakteristike stambene arhitekture Kauzlarića i Gomboša prepoznate u zagrebačkom opusu uočljive su i kod dubrovačkih ostvarenja.⁷¹ Oblikovanje čistih, dobro proporcioniranih volumena pažljivo smještenih u zadano okružje nadopunjuje ovdje uvažavanje lokalnih osobitosti, prvenstveno kroz uporabu građevnog materijala – kamena, a zatim i primjenu elemenata tradicijskog graditeljstva, no pažljivo transponiranih u jezik moderne arhitekture. Funkcionalnost slobodno organizirane unutrašnjosti za arhitekta nije tek dogmatska postavka, već potencija iz koje se kreativnim činom zaista može roditi nova likovna i životna kvaliteta. Rastvaranje i međusobno prožimanje pojedinih prostora provedeno je u težnji k ostvarenju protočne, dinamične cjeline s obiljem osmišljenih vizura. Od takve koncepcije unutrašnjosti neodvojiva je interakcija unutrašnjeg i vanjskog prostora, prvenstveno ostvarena uporabom širokih ostakljenja, a zatim i rafiniranim kreiranjem poluzatvorenih prostora poput trijemova, lođa, verandi, uvijek mišljenih kao prijelaz u vizualnom i fizičkom doživljaju prostora, a ne kao arhitektonski elementi

27. M. Kazlarić i S. Gomboš, Vila Mirka Zeca, Ulica Petra Krešimira IV. 8, fotografija: Antun Baće / M. Kazlarić and S. Gomboš, Mirko Zec's villa, Petar Krešimir IV's street nr. 8, photography: Antun Baće

koji pridonose slikovitosti i reprezentativnosti arhitekture.

Dosada neprepoznata kao zaokružena cjelina, projektantska djelatnost Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša u Dubrovniku, zauzima značajno mjesto unutar opusa tih arhitekata, a kvalitetom nadilazi lokalne okvire i predstavlja važnu dionicu za poznavanje hrvatske međuratne arhitekture.

BILJEŠKE

- 1 KOSTA STRAJNIĆ, *Za umjetničku arhitekturu novoga Dubrovnika*, u: »Tribuna«, 3. lipnja 1930., 1
- 2 KOSTA STRAJNIĆ, *Prvi stvarni rezultati naše umjetničke akcije*, u: »Tribuna«, o Uskrsu 1931., 3
- 3 KOSTA STRAJNIĆ, *Dubrovnik bez maske*, Dubrovnik, 1930., 19-23
- 4 VINKO BRAJEVIĆ, KOSTA STRAJNIĆ, *Misli o čuvanju dalmatinske arhitekture*, Split, 1931. IVAN VIDEN, Biografska studija o Kosti Strajniću, u: Kosta Strajnić: *Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, (prir.) Ivan Viden, Zagreb, 2007., 57-60
- 5 Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), Zapisnici sjednica Dubrovačkog općinskog vijeća, 1930. godina
- 6 LUKŠA BERITIĆ, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 1955., 213
- 7 SLAVOMIR BENIĆ, ZDESLAV PERKOVIĆ, SRĐAN ŠEGVIĆ, *Rekonstrukcija grupe objekata između Zvonika i Kneževa dvora u Dubrovniku*, elaborat, Dubrovnik, 1982.
- 8 DAD, Zapisnici sjednica Dubrovačkog općinskog vijeća, 1930. godina
- 9 DAD, Građevinski planovi općine Dubrovnik (dalje GPOD), kutije 106a, 106b. DAD, Zapisnici sjednica Dubrovačkog općinskog vijeća, 1931. godina. KOSTA STRAJNIĆ, *Savremena arhitektura Jugoslovena, Nikola Dobrović i njegovo značenje*, u: »Arhitektura«, 4, Ljubljana, 1932., 107-113
- 10 Dubrovački arhitekt Ivo Ćurlića (1873.-1936.) projektirao je vilu Učović na Boninovu (1923.), vlastitu vilu u uvali Sumratin na Lapadu (vila Wolf, oko 1922.), a vjerojatno i vilu Ćingrija na Boninovu (1913.). IVAN VIDEN, *Crte iz povijesti društva »Dub«* (s posebnim osvrtom na meteorološki stup na Pilama), u: Dubrovnik, Nova serija, 1, 2009., 301-319
- 11 DAD, GPOD, kutija 106b, Zapisnik od ocjenjivačkog suda sastavljen dne 3, 4 i 5 marta 1931. u Općinskom uredu u Dubrovniku
- 12 isto, DAD, Zapisnici sjednica dubrovačkog općinskog upraviteljstva, 1931. godina.
- 13 DAD, GPOD, kutije 106a, 106b

14 DAD, GPOD, kutija 106b, Zapisnik od ocjenjivačkog suda sastavljen dne 3, 4 i 5 marta 1931. u Općinskom uredu u Dubrovniku

15 DAD, GPOD, kutija 106b, DAD, Zapisnici sjednica Dubrovačkog općinskog vijeća, 1931. godina. Na sjednici Općinskog vijeća 21. ožujka 1931. godine pri točki »Odobrenje troškova skopčanih sa radom žiri-a« ponovo se, a posteriori, povela rasprava o opravdanosti raspisa natječaja. Vijećnik dr. Matija Vidoević (branitelj Koste Strajnića u sudskoj parnici s arhitektom Ivanom Ivačićem) u raspravi iznosi mišljenje da »(...) raniji nacrt Gomboša nije jednak nacrtu, koji je žiri prihvatio, a osobito je važno da prvi nacrt nije bio dovoljan za raspis licitacije. Veli da su u novi nacrt unesene bitne crte iz nekih drugih nacrtu predloženih u konkursu. Nema sumnje da je konkurs najpravičniji i najpošteniji put za rješavanje ovakvih problema, a moralna je dužnost i Općine da doprinese usavršavanju Jugoslavenske arhitekture.« Vrlo sličnu konstrukciju iznosi i Kosta Strajnić u članku Prvi stvarni rezultati naše umjetničke akcije (bilj. 2).

16 DAD, GPOD, kutije 106a, 106b. Ponude su predali i »Ivo Grgić i drug« iz Zagreba, te ing. Svetimir Lazić iz Beograda.

17 Ovlašteni graditelj Dragutin Pogačić rođen je u Zagrebu 1895. godine. Građevnu stručnu školu (kasnije Srednja tehnička škola) u Zagrebu završava 1913. godine. U Dubrovniku djeluje od 1931. do 1942.; prvo vrijeme vodi podružnicu beogradskog poduzeća »Atlant«, a od 1937. godine radi samostalno, osnovavši »Građevno i tehničko preduzeće Drago Pogačić«. Po projektima Mladena Kauzlaraića i Stjepana Gomboša izvodi Gradsku kavu (1931.-34.), Ton kino (1931.-32.) i vilu Zec (1941.). Suradivao je i s arhitektom Dragom Galićem na izvedbi pansiona »Roxy« na Pločama (1934.), pansiona »Miami« u uvali Sumratin na Lapadu (1935.), te pansiona »Florida« na Montovijerni (1939.). Među gradnjama koje izvodi po vlastitim projektima izdvajaju se obiteljska kuća Radonić na Putu V. Nazora (1938.), kuća Lovrić na Lapadu (1939.), kuća Pogačić na Gorici (1941.), stambeno – poslovna zgrada Dubrovačke plovidbe na Batali (1940.-41.) i depandansa hotela Argentina na Pločama (1939.). Uloga Juraja Denzlera »kao opunomoćenika za izvedbu«, prema navodu Sene Sekulić - Gvozdanović ne nalazi potvrdu u očuvanoj dokumentaciji, vidi: SENA SEKULIĆ - GVOZDANOVIĆ, *Arhitekt Juraj Denzler*, Zagreb, 2000., 87.

18 DAD, GPOD, kutije 106a, 106b, 115/12, 121/16

Tako se na primjer iz dopisa od 7. studenog 1936. doznaje da je zakupac kavane Karlo Marinović posjetio arhitekta u Zagrebu zbog rješenja pulta, postavljanja okretnih vrata na ulazu i izmjene kokosovih tepiha vulkaniziranim gumenim. »Ovu gumu je odobrio g. Gomboš i izabrao sivu boju«, navodi Marinović u dopisu Općini. U prosincu iste godine izaslanik tehničkog odjela Općine, članovi Građevinskog odbora i jedan općinski vijećnik izvršili su očevid radi podneska zakupca kavane i utvrdili da se zahtjevima ne može udovoljiti. »Pri tome je upozoriti zakupnike kafane da se u buduću ne bave sa predlozima kojim bi se išlo za izmjenama današnjeg nutrašnjeg uređenja i izgleda kafane, u kojem se jedino osjeća pomanjkanje ukrasnog zelenila, koje po drugim svjetskim kafanama, uz malo više brige dobro uspijeva i daje živahnost lokal«, navodi se u zapisniku očevida. Dana 18. siječnja 1938. godine Kafansko – hoteljersko društvo s.o.j. moli Poglavarstvo Općine dozvolu uklanjanja dvaju ukrasnih bazena s terase kavane zbog nepraktičnosti, kao i zatvaranje dvaju otvora nad bazenima pomičnim platnenim zaklopcima. Već sljedećeg dana arhitekti odgovaraju da se uklanjanje bazena može provesti, ali da se umjesto bazena postave »nekakvi dekorativni predmeti kao fontana ili slično« koji bi ipak »mogli dati nekakvi čar prostoru«. Za zatvaranje krovnih otvora predviđaju stakleni krov.

19 VLADIMIR POTOČNJAK, *Arhitektura u Hrvatskoj 1888. – 1938.* u: »Građevinski vjesnik«, 4-5, 1939., 49-79, 55. DUŠKO KEČKEMET, *Moderna arhitektura u Dalmaciji*, u: »Arhitektura«, 156-157, 1976., 65-79, 78. TOMISLAV PREMERL, *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata: Nova tradicija*, Zagreb, 1989., 105. ŽELJKA ČORAK, *U funkciji znaka, Drago Iber i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 2000., 131. *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, (ur.) Darja Radović Mahečić, Zagreb, 2007., 165-168

20 Nažalost, superiornost stvaralačkog čina postaje očita u neizbježnoj usporedbi s »rekonstrukcijom« provedenom osamdesetih godina 20. stoljeća (arhitektonski projekt: Petar Kušan, uređenje unutrašnjosti: Julije De Luca), koja dobrim namjerama i razlozima statičke sanacije teško može opravdati poništenje izvornog autorskog rješenja. O zahvatu vidi:

Obnova Dubrovnika 1979.-1989., (ur.) Snješka Knežević, Dubrovnik, 1989., 92-99, IVO MAROEVIĆ, *Nesporazumi u obnovi Dubrovnika, Uz obnovu Gradske kavane i bloka Kino – Kazalište*, u: »Čovjek i prostor«, 420, 1988., 8-9, SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Neprihvaćeni izazov, O interijeru Gradske kavane Julija De Luke*, u: »Čovjek i prostor«, 420, 1988., 10-11

21 DAD, GPOD, kutija 106/1

22 ANTUN NIČETIĆ, *Povijest dubrovačke luke*, Dubrovnik, 1996., 189

23 DAD, GPOD, kutija 106/1

24 »Kako se doznaje odustalo se je od gradnje već projektovane tržnice, jer ona navodno ne bi odgovarala našim prilikama onako kako odgovara po drugim gradovima (?).« Ko će graditi Općinsku kafanu? u: »Tribuna«, 16. srpnja 1931., 3

25 DAD, GPOD, kutija 114/17. Radove je izvodio ovlašteni graditelj Vilim Doršner.

26 Isto.

27 Muzej grada Zagreba (dalje MGZ), Arhiv Mladena Kauzlaraića Usprkos provizornim pregradnjama izvedenim nakon Drugog svjetskog rata, kada je kuća oduzeta vlasnicima i razdijeljena na četiri zasebna stambena prostora, interijer je do danas očuvao čitljiv izvoran raspored, a većim je dijelom očuvan i ugradbeni namještaj, izvorna stolarija, te oprema vrta.

28 Naime, kuća i vrt obnavljani su i sredinom 19. stoljeća, nakon stradanja u pljački i paležu Rusa i Crnogoraca po dubrovačkim predgrađima 1806. godine.

29 DAD, Zbirka nacrtu Okružnog građevinskog ureda. Očuvana su četiri nacrtu - tlocrt prizemlja, dva perspektivna prikaza središnje dvorane i pogled na zapadnu fasadu.

30 KOSTA STRAJNIĆ (bilj. 3), 16-17. William David Zimdin (Tallinn, 1881. - Santa Barbara, 1951.), estonac židovskog porijekla, bavio se financijama, trgovinom i hotelijerstvom. Tijekom tridesetih godina 20. stoljeća kao vlasnik »Panhans Grand Hotela« preporodio je turizam u Semmeringu. Po emigriranju u Sjedinjene Američke Države posvećuje se humanitarnom radu, utemeljitelj je zaklade koja je prerasla u međunarodnu organizaciju Direct Relief International. Podaci s internetskih stranica: www.ellisland.org, www.panhans.at, www.directrelief.org. Alfred Keller (Graz, 1875. - Krems, 1945.) nakon studija na Visokoj tehničkoj školi u Grazu, radi kao arhitekt u državnoj službi u Grazu i Beču, od 1908. godine je samostalni arhitekt, od 1918. viši građevinski savjetnik, a od 1930. profesor na Visokoj tehničkoj školi. Autor je više stambenih kuća i vila u Beču i okolici, lječilišta u Grazu i Topauu (Opava), hotela, državnih ustanova, industrijskih objekata i škola. Izradio je više projekata za hotele na jadranskoj obali, u Splitu je projektirao i izveo kuće uz južno pročelje Dioklecijanove palače (1924. - 1927.), te nadogradnju putničkog ureda na Gat u sv. Petra (1929., s F. Kalinternom, srušen 1943.). Sudjelovao na međunarodnom natječaju za urbanistički plan Splita (1924., otkup). U periodici (Novo doba, Jugoslavenski turizam) pisao je o problemima hotelske izgradnje i turističkog razvoja u Dalmaciji. D. Kt. (Duško Kečkemet), Keller, Alfred u: Hrvatski biografski leksikon, 7 Kam - Ko, Zagreb, 2009., 244

31 Izvedeno rješenje pripisuje se bečkom arhitektu E. Kornfeldu. EMA ŠKERLJ, *Izgradnja područja Ploče I. Dubrovniku od kraja I. svjetskog rata do danas*, magistarska radnja, Zagreb, 1979. Na očuvanim nacrtima potpisan je ing. Stanoje Bikar. Gradnja je započela 1935., a uporabna došla izdana je 9. srpnja 1937. godine. DAD, GPOD, kutija 117/21.

32 LUKŠA BERITIĆ (bilj. 6), 213

33 Na značaj Lazareta među prvima ukazuje dr. Vinko Foretić u novinskom članku iz 1940. godine. VINKO FORETIĆ, *Lazareti pred opasnošću rušenja i park Ilijine Glavice pred pogibelji uništenja*, u: »Dubrava«, 20. srpnja 1940., 3

34 DAD, GPOD, kutija 121/15. Zimdin je u ime Dalmatinske rivijere, građevnog i hotelskog društva s.o.j., dao ponudu za Lazarete i 1936. godine, ali ju je Gradsko vijeće odbilo.

35 Brodovlasnik Božo Banac (Dubrovnik, 1883. - New York, 1945.) nakon školovanja u Dubrovniku i inozemstvu nastanio se u Londonu. Zastupao je strana i domaća broderska društva, među njima i Atlantsku plovidbu »Ivo Račić«, čiji je bio i suvlasnik. Podržavajući veze s iseljenicima u Južnoj Americi (Nikolom Mihanovićem, Paskom Baburicom i Franjom Petrinovićem) inicirao je osnivanje Jugoslavensko – američke plovidbe 1924. godine. Njegovim nastojanjem to se društvo fuzioniralo s

Atlantskom plovidbom »Ivo Račić«, te je tako krajem 1928. godine utemeljeno parobrodarsko društvo Jugoslavenski Lloyd a.d., sa sjedištem u Zagrebu i Splitu, koje je pod Bančevom upravom uspješno poslovalo do Drugog svjetskog rata. Sudjelovao je i u radu drugih brodarskih poduzeća, a 1936. godine postao je, kao prvi strani brodovlasnik, stalnim članom glavnog odbora londonskog Lloyd's Register of Shipping. Za vrijeme Drugog svjetskog rata dao je saveznicima na raspolaganje svoje brodove. V.F. (Vinko Foretić), Banac, Božo, u: Hrvatski biografski leksikon, 1 A-Bi, Zagreb, 1983.

36 DAD, GPOD, kutija 121/15. U pismu općinskom načelniku Ruđeru Bracanoviću 9. listopada 1936. Božo Banac navodi sljedeće: »Čim sam se povratio u Zagreb, pozabavio sam se odmah pitanjem Lazareta, jer je u ovom poslu vrijeme vrlo bitan elemenat. Stupio sam već u vezu sa ovdašnjim arhitektima, naročito sa g. Gombošom, a i sa g. prof. Kellerom, čije će nam dugo iskustvo i stručno poznavanje predmeta sigurno biti od koristi. Na prvim skicama i općenitim nacrtima se već živo radi i sa naše strane neće ništa biti propušteno da čim prije započne rad na terenu. Posao je međutim velik, a za obe strane, naročito za grad je od ogromne važnosti da se ne izgubi jedna sezona, a to znači da hotel bude dogotovljen svakako za otvorenje o Uskrsu 1939. godine. Kako me svi stručnjaci uvjeravaju, ovaj se termin neće moći postići, ako gradnja ne počne najdalje do konca februara 1937, a i to samo ako se bude najracionalnije štedilo na vremenu.»

37 Isto. Izgradnja hotela na Lazaretima?, u: »Hrvatska dubrava«, 16. veljače 1937., 5-9.

38 Kao pjesma lijepe budućnosti... u: »Hrvatska dubrava«, 1. veljače 1937., 3. U članku se zagovara izgradnja hotela u Lazaretima i donose perspektivni prikazi hotela arhitekata Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića.

39 Zadržavajući se samo u užim, dubrovačkim okvirima, dovoljno je usporediti hotel »Belvedere« u Sv. Jakovu arhitekta Julija De Luce iz 1986. godine ili neostvareni projekt izgradnje na arheološkom lokalitetu na Pustijerni grupe autora (Marijan Hrčić, Mario Beusan, Jesenko Horvat, Vladimir Grubešić, Srđan Šegvić, Slaven Rožić) iz 1990. godine.

40 »U projektu za spomenuti hotel, posebno u detaljima njegova unutrašnjeg vrta (čisti odnos staklenih stijena i kamenih zidova koji reinterpretiraju prostor trijema, bazen kao asocijacija na ribnjak, dijagonala stubišta uz zatvoren niski volumen), izričito suvremenim oblicima (Mladen Kauzlaraić, op.a.) iznova je stvorio bogatstvo humanizirane prirode Sorkočevićeva gruškovog ljetnikovca. Umjesto pojednostavljene utilitarnosti prolaznog boravišta, turistički je objekt u njegovoj zamisli postao tumač i prijenosnik stoljetne kulture tla na kojemu je izrastao.« ŽELJKA ČORAK (bilj. 19), 131-132

Autorica donosi i prostorni prikaz unutrašnjeg dvorišta hotela datiravši ga u 1938. godinu.

41 ANTUN NIČETIĆ (bilj. 22), 189

42 DAD, GPOD, kutija 121/15

43 MGZ, Arhiv Mladena Kauzlaraića

44 Nacrt uređenja trga na Pilama iz 1937. godine, koji su arhitekti namjeravali izložiti na izložbi Pola vijeka hrvatske umjetnosti, vjerojatno je vezan za zahvat preuređenja kavane Dubravka. Pola vijeka hrvatske umjetnosti 1888-1938., katalog izložbe, (ur.) Tomislav Krizman, Ivo Šrepel, Dragutin Tadijanović, Zagreb, 1938., 208. Rad je naveden u katalogu, no nije bio izložen.

45 KOSTA STRAJNIĆ (bilj. 3), 23-26. U tekstu se spominju i dva projekta neimenovanih autora.

46 U pismu koje datira vjerojatno iz početka 1937. godine inženjer Drago Pogačić piše arhitektima: »Zamolio me je g. Roki (tadašnji šef Tehničkog odjela Općine op.a.) da Vam pišem u stvari gradnje kafane Dubravke. G. Ivanović vlasnik te kafane htio bi znati koliko bi vi tražili za honorar da izradite projekat i kakvo je Vaše mišljenje »anženeral« o tome. Eventualno da izradite samo idejnu skicu. Prilažem ovdje nacрте koje je po svoj prilici radio g. Jozo Dražić i mišljenje Banske uprave o tom projektu.« MGZ, Arhiv Mladena Kauzlaraića

Mišljenje o Dražićevom projektu je izdano 18. siječnja 1937. godine. Ostavština arhitekta Jozе Dražićа kod obitelji Dražić u Dubrovniku.

47 MGZ, Arhiv Mladena Kauzlaraića

48 DAD, GPOD, kutija 131/1. Dubrovački arhitekt Jozo Dražić (1903.-1980.) tijekom tridesetih godina bio je zaposlen u Tehničkom odjelu

Općine dubrovačke, te svoje projekte uglavnom nije potpisivao. Projekt preuređenja kavane Dubravka iz 1936. godine umjesto Dražićа potpisuje beogradski arhitekt Vojin Simeonović, a projekt iz 1938. građevinski poduzetnik Veno J. Dryak.

49 DAD, GPOD, kutija 131/1

50 Programski zadatak posljednjeg javnog natječaja za preuređenje platoa Pila, provedenog 2004. godine, također predviđa uklanjanje kavane Dubravka.

51 Karlo Banac, mladi brat Bože Banca, također je bio dioničar Jugoslavenskog Lloydа a.d.

Jedna skica uređenja blagovaonice vile koja se ne može izravno povezati s tlacnim rasporedom oba rješenja datirana je u mjesec studeni 1936. godine. MGZ, Arhiv Mladena Kauzlaraića

52 Molba za građevnu dozvolu predana je 10. rujna 1937., a uporabna dozvola izdana je 24. kolovoza 1938. DAD, GPOD, kutija 125/4. Iste, 1937. godine Kauzlaraić i Gomboš surađivali su s braćom ing. Faltus na izgradnji Vile Schön na Panatovčaku 74 u Zagrebu, te je vjerojatno da su im, možda nespremni na veće ustupke pred zahtjevima naručitelja, prepustili razradu projekta. O izgradnji Vile Schön: 24 sata heroja, Mladen Kauzlaraić – ukus međuratnog Zagreba, Hela Vukadin-Doronjga, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2003., 42-44

53 DAD, GPOD, kutija 126/21. Projekt Jovana Korke datiran je u lipanj 1937. godine.

54 Ostavština arhitekta Jozе Dražićа kod obitelji Dražić u Dubrovniku

55 DAD, GPOD, kutija 132/19

56 DAD, GPOD, kutija 132/19, MGZ, Arhiv Mladena Kauzlaraića

57 Uređenje interijera knjižare održalo se do početka devedesetih godina 20. stoljeća, kada je u potpunosti negirano.

58 NEVEN ŠEGVIĆ, *Stvaralačke komponente arhitekture FNRI*, u: »Urbanizam i arhitektura«, 5-6, 1950., 3-38, 12. Autor uz članak donosi dvije fotografije Vile Rusko. TOMISLAV PREMERL (bilj. 19), 106. ŽELJKA ČORAK, (bilj. 19), 131. TOMISLAV PREMERL, *Moderna i kontinuitet ladanjske kulture - arhitekture*, u: Kultura ladanja, (ur.) Nada Grujić, Zagreb, 2006., 351-361, 355-357

59 DAD, GPOD, kutija 133/1. Balkon je prvotno zamišljen kao željezna konstrukcija, no tijekom izvedbe doživio je izmjene, o čemu svjedoči i detalj kamenih konzola koje zadiru u luk prizemlja.

60 Isto. Projekt je završen početkom svibnja 1938., a nacrti za praonicu, paviljon i orsan sa svlačionicom u studenom 1938. godine, građevinska dozvola izdana je 15. studenog 1938., a uporabna dozvola 20. studenog 1939. godine.

61 TOMISLAV PREMERL (bilj. 58, 2006.)

62 DAD, GPOD, kutije 151/1, 157/9

63 Isto.

Lokalni tjednik Dubrava u broju od 13. travnja 1940. na str. 2. donosi članak Novogradnja na Pilama s podnaslovom »Pogreška se mora i još može ispraviti. – Ko ima za to snage, dostojan je većeg udivljenja« u kojem se kritizira projekt.

Narodna svijest od 18. travnja 1940. donosi članak u kojemu se navodi da je »Pitanje novogradnje na Pilama povodom usmene kritike od strane građana i na prvome mjestu mjesne štampe – dakle javnog mišljenja – uzeto je ponovno u rješavanje« i dalje da »Projektirana zgrada može da stoji, ali je treba povući tako, da barem ne izlazi iz pravca ostalih zgrada. Dubrovnik ima svoj tip ulica pak mislimo, da se ne može samo kod jedne zgrade postaviti i primijeniti načelo trotoara sa arkadama, kao što je n. pr. u Bologni, gdje sve ulice stare pa i moderne imaju trotoare sa arkadama.»

64 Dubrava od 27. travnja 1940. na str. 2. donosi ponovno pod naslovom Novogradnja na Pilama znatno pomirljiviji uvod i izjavu arhitekata od 19. travnja 1940. godine.

»Jugoslavenski list« od 28. travnja 1940. na str. 14. člankom Jedna arhitektonska afera staje u obranu projekta, donosi istu izjavu arhitekata (od 19. travnja 1940.), te pozitivno mišljenje konzervatora Koste Strajnića, koji oštro napada odluku o obustavi i rušenju. Uz članak je dan i perspektivni prikaz zgrade.

65 DAD, GPOD, kutija 157/9.

66 Isto. Sagrađene arkade prizemlja su porušene nakon Drugog svjetskog rata, a podrumska etaža danas se koristi kao noćni klub.

67 Isto.

68 Jedna arhitektonska afera u: »Jugoslavenski list«, 28. travnja 1940., 14 69 MGZ, Arhiv Mladena Kauzlarića

70 DAD, GPOD, kutija 145/8. Građevna dozvola izdana je 11. veljače, a uporabna dozvola 18. prosinca 1941. godine. Neuobičajeno za praksu Mladena Kauzlarića i Stjepana Gomboša projekte za ishodjenje građevne

dozvole ovjerio je samo izvođač radova ing. Drago Pogačić.

71 HELA VUKADIN-DORONJGA (bilj. 52). HELA VUKADIN-DORONJGA, *Obiteljske kuće i vile arhitekta Mladena Kauzlarića u Zagrebu*, u: Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, (ur.) Milan Pelc, Zagreb, 2004., 175-180

Summary

Antun Baće

Architects Mladen Kauzlarić and Stjepan Gomboš in Dubrovnik (1930 -1940)

While they were employed in Hugo Erlich's office in Zagreb, architects Mladen Kauzlarić (Gospić, 1896 - Zagreb, 1971) and Stjepan Gomboš (Sombor, 1895 - Zagreb, 1975) worked together for the first time when they did a tender project for the Jewish hospital in Zagreb in the year 1930. Soon after, they founded a studio and worked together for the entire fourth decade of the 20th century, until WW2 drew them apart and made them go their separate ways. The work they did in Zagreb, which is highly esteemed in the context of Croatian modern architecture, went parallel with the work they almost continually did in Dubrovnik. The article offers a chronological overview of both realized and unrealized projects of the two architects in Dubrovnik with the attempt of assessing Croatian architecture between the two wars.

Thanks to the enterprising activities of art historian and art critic Kosta Strajnić (1887 - 1977), who criticized the architectural practice employed in Dubrovnik of the time and promoted modern architecture, the local government decided to open a tender for the construction of the City Cafe. Around ten projects got applied, none of them got the first prize, and the no less praiseworthy second prize went to Nikola Dobrović as well as to Kauzlarić and Gomboš, whose project was immediately chosen as the one to be realized.

The City Cafe, which was up until then situated in a part of the ground-floor of the town hall, was now meant to encompass the ground-floor of the adjacent building where the military bakery used to be. The Austro-Hungarian government built it at the beginning of the nineteenth century on the ruins of the Great Arsenal of the Republic of Ragusa. Whilst the cafe was being reconstructed and enlarged (1931 - 1934), the architects also decorated the Ton-Cinema (1931-1932). The project, which was executed on the first floor of what used to be the military bakery, was financed by private investors. Even though the reconstruction of the City Cafe in Dubrovnik has been regularly mentioned as one of the key moments in the affirmation of modern architecture on the Croatian coast, the project itself has never been fully elaborated. The importance of its realization does not lie so much in the reconstruction of the layered arches of the former Arsenal, whose clearly visible contours were later repeated by the architects, but rather in the inventively implemented reorganization of a disorganized agglomerate. The architects managed to create a unity of exceptional spatial value and enable a high level of functionality for the existing content. Spatial and airy, decorated with contemporary furnishings, the interior of the cafe functioned as a key platform for the acceptance of a new concept of architecture in the Dubrovnik area. This paved the way for other architects with more modern inclinations such as Nikola Dobrović and Drago Galić, and promoted Mladen Kauzlarić and Stjepan Gomboš into local authorities.

The City continued consulting the architects in more complex architectural and micro-urbanism issues, and private investors, often from the highest class, continued asking for their services. However, there are many reasons for a relatively small number of projects that managed to realize. When it comes to projects for public purposes, their non-realization is often connected to complex social circumstances, determined by the relation between private and public ownership and the emotional attitude of the public towards the old city centre, which more than once managed to affect the intentions of the local government and entrepreneurs. When it comes to the construction of private buildings, the key factor for the non-realization of projects is the discrepancy between the wishes of investors and a consistency of the authors who did not want to give up on their architectural principles and artistic style. Rich clients in Dubrovnik, which is after all a provincial town, sought for their status to be confirmed by the existing elite and therefore wanted that their houses be built in an eloquent dialogue with historical continuity, a demand that minimalism prone and somewhat restrained style of the architects could not meet. This is why many exceptional projects by Kauzlarić and Gomboš, like the 1935 project for the Hedvig Zimdin Regenhart villa in St. Jacob, as well as that for Karlo Banco (1936/7) and Mihajlo Gluščević (1937) on the island of Lapad, remain unrealized; yet, they would probably gain canonical status within the realized projects of Croatian modern architecture. Among the projects that were realized, we wish to accentuate the Rusko villa on the island of Koločep (1939). If we compare it to the earlier projects for the Zimdin Regenhart, Banac and Gluščević villas, we can clearly see that the architects now lingered more on the local tradition, especially the architecture of Dubrovnik's Renaissance summer houses. However, this does not diminish the exceptionality of the project.

When it comes to the unrealized projects for public spaces, as well as to unrealized urban operations, – the City Market in the City Port (1931), Lazareti Hotel (1936), coastal path in the City Port (1937) and the regulation of the Pile plateau (1937 and 1940), the complexity of project tasks, as conditioned by the significance of the historical environment, makes it difficult to estimate the value of offered solutions one-sidedly, but they can certainly be praised for their consistency in the appliance of modernist principles and a high degree of creativity in the approach to the problem.

The features of Kauzlarić's and Gomboš's architecture for apartment buildings in Zagreb can also be noticed in Dubrovnik. Forming clear, well proportioned volumes, attentively located in a conditioned environment, is in accordance with local peculiarities, as seen in the usage of stone as the building material and the appliance of traditional construction elements faithfully transported in the language of modern architecture. The functionality of the freely organized interior isn't just a dogmatic condition for the two architects, but it is the potential that can give birth to the creativity that will result in a new artistic and life quality. The opening up and intertwining of individual spaces was devised with the aim of achieving a free-flowing, dynamic whole with an abundance of carefully planned vistas. Such a concept of space is inseparable from the interaction of the exterior and the interior, as achieved by wide windows, and a refined creation of semi-closed spaces like porches, balconies and verandas, always envisaged as areas of transition between the visual and the physical perception of space, and not as architectural elements that would contribute to their work being a showcase.

As a whole, and this is something that hasn't been recognized as such thus far, the architectural activities of Mladen Kauzlarić and Stjepan Gomboš in Dubrovnik take up a significant amount of their work and at the same time surpass the local contexts in terms of their quality, and therefore represent an important element for knowing Croatian architecture in between the two wars.